

Sygn. akt III CZP 84/14

UCHWAŁA

Dnia 26 listopada 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Barbara Myszka

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z wniosku T. Ł.

przy uczestnictwie W. Ł.

o podział majątku wspólnego,

po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym

w dniu 26 listopada 2014 r.,

zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w L.

postanowieniem z dnia 9 lipca 2014 r.,

"Czy roszczenie między byłymi małżonkami o zwrot wydatków poniesionych, po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej, z tytułu opłat eksploatacyjnych związanych ze spółdzielczym własnościowym prawem do lokalu wchodzącym w skład majątku wspólnego, jest roszczeniem o świadczenie okresowe?"

podjął uchwałę:

Roszczenie między byłymi małżonkami o zwrot wydatków poniesionych po ustaniu wspólności majątkowej z tytułu opłat eksploatacyjnych związanych ze spółdzielczym własnościowym prawem do lokalu, wchodzącym w skład majątku wspólnego, nie jest roszczeniem o świadczenia okresowe.

UZASADNIENIE

Przedstawione zagadnienie powstało w postępowaniu o podział majątku wspólnego, którego składnikiem było spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego. Uczestnik domagał się od wnioskodawczynie zapłaty na jego rzecz połowy kwoty, którą świadczył spółdzielni mieszkaniowej tytułem opłat eksploatacyjnych związanych z korzystaniem z tego mieszkania w okresie od 1 stycznia 1999 r. do 1 stycznia 2005 r. Sąd Rejonowy ustalił, że wspólność ustawowa między małżonkami ustała z dniem 1 stycznia 1999 r. w wyniku jej zniesienia z datą wsteczną wyrokiem z 2000 r., a rozwód ich małżeństwa został orzeczony prawomocnie 17 maja 2005 r. Mając na uwadze datę ustania wspólności majątkowej Sąd Rejonowy na podstawie art. 5 ust. 5 pkt 3 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1691) zastosował przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej tą ustawą. Żądanie zwrotu połowy wydatków poniesionych przez uczestnika w okresie od 1 stycznia 1999 r. do 1 stycznia 2005 r. z tytułu opłat eksploatacyjnych na rzecz spółdzielni mieszkaniowej zakwalifikował jako roszczenia powstałe w czasie, kiedy małżonkowie nie pozostawali już we wspólności majątkowej, a więc nie objęte art. 45 § 1 k.r.o., do którego należy zastosować przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych. Przyjął za uzasadniony podniesiony przez wnioskodawczynię zarzut przedawnienia tego roszczenia z uwagi na upływ trzyletniego terminu, przewidzianego w art. 118 k.c. dla roszczeń okresowych, ponieważ uznał, że skoro opłaty na rzecz spółdzielni były świadczeniami okresowymi, płaconymi comiesięcznie, to taki sam charakter miało kierowane do wnioskodawczynie roszczenie uczestnika o zwrot wydatków na uiszczenie tych opłat.

Uczestnik w apelacji zakwestionował prawidłowość poglądu o przedawnieniu się jego roszczenia o zwrot nakładów poniesionych z majątku osobistego na opłaty eksploatacyjne argumentując, że nie jest to roszczenie okresowe. Podniósł również zarzut błędnego niezastosowania art. 121 pkt 3 k.c.

Sąd Okręgowy powziął wątpliwość ujętą w przedstawionym zagadnieniu i uznał jej wyjaśnienie za niezbędne do rozstrzygnięcia sprawy, ponieważ również

przy uwzględnieniu zawieszenia biegu terminu przedawnienia na podstawie art. 121 pkt 3 k.c. przez czas trwania małżeństwa uczestników, roszczenie uległoby przedawnieniu. Sąd Okręgowy zwrócił uwagę, że roszczenia rozliczane na podstawie art. 45 k.r.o. nie ulegają przedawnieniu do czasu przeprowadzenia podziału majątku, ale muszą być rozliczone najpóźniej w tym postępowaniu. Zgodził się jednak z Sądem Rejonowym, że art. 45 § 1 k.r.o. nie dotyczy wydatków i nakładów dokonanych na majątek wspólny w czasie od ustania wspólności ustawowej do chwili podziału majątku. Takie wydatki podlegają rozliczeniu w postępowaniu o podział majątku wspólnego na podstawie art. 686 k.p.c. w związku z art. 567 § 3 k.p.c. i przy odpowiednim, z uwzględnieniem treści art. 42 k.r.o., zastosowaniu przepisów o współwłasności w częściach ułamkowych. Jako właściwą podstawę rozliczeń Sąd pytający wskazał art. 207 k.c., nakładający na współwłaścicieli obowiązek ponoszenia wydatków i ciężarów związanych z rzeczą wspólną w częściach równych. Sąd stwierdził, że opłaty eksploatacyjne stanowiły świadczenie okresowe w rozumieniu art. 118 k.c., za niejasne uznał natomiast czy charakter świadczeń spełnionych przez jednego ze współuprawnionych powoduje powstanie po stronie drugiego okresowego obowiązku zwrotu przypadającej na niego części wydatków. Stanowisko pozytywne wywiódł z uzasadnienia uchwały Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1969 r. (III CZP 12/69, OSNC 1970/3/39), w której przyjęto, że spadkobiercy dziedziczący gospodarstwo rolne powinni się rozliczać z pożytków przynoszonych przez to gospodarstwo w sposób uwzględniający okresowość dochodów i w tym zakresie zobowiązani są do świadczeń okresowych, przedawniających się w okresach 3-letnich, podczas kiedy inne roszczenia z tytułu przychodów przedawniają się z upływem lat dziesięciu. Sąd Okręgowy wskazał, że pogląd ten akceptowany był również w nowszym orzecznictwie. Natomiast do przeciwnego stanowiska skłania Sąd Okręgowy to, że obowiązek wzajemnego rozliczenia powstaje wyłącznie w przypadku dokonania zapłaty na rzecz spółdzielni co nie gwarantuje regularności i rytmiczności świadczeń, charakterystycznej dla świadczeń okresowych, a ponadto wynika z wewnętrznego stosunku między współuprawnionymi, a nie ze stosunku jaki łączy ich ze spółdzielnią mieszkaniową, co mogłoby wskazywać, że charakter świadczenia na rzecz spółdzielni z tytułu

opłat eksploatacyjnych pozostaje bez wpływu na charakter świadczeń z tytułu rozliczenia wydatków pomiędzy współuprawnionymi. Sąd Okręgowy powołał się na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r. (III CSK 331/09, nie publ.) w którym roszczeniu o wzajemne rozliczenie współwłaścicieli z tytułu posiadania rzeczy wspólnej odmówiono charakteru roszczenia o świadczenie okresowe, nie uznano go też za roszczenie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej i przyjęto, że przedawnia się w terminie 10 - letnim.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 46 k.r.o. w sprawach nieunormowanych w artykułach poprzedzających od chwili ustania wspólności ustawowej do majątku, który był nią objęty, jak również do podziału tego majątku, stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności majątku spadkowego i o dziale spadku, a więc art. 1035 - 1046 k.c. W art. 1035 k.c. zawarte zostało kolejne odesłanie - do odpowiedniego stosowania przepisów o współwłasności w częściach ułamkowych, a zatem do art. 195 - 221 k.c. z zachowaniem przepisów art. 1036 - 1046 k.c. Zasadą jest, że z chwilą ustania wspólności majątkowej wspólność łączna przekształca się we wspólność ułamkową. Ustanie wspólności niekoniecznie łączy się z ustaniem małżeństwa. W razie dalszego trwania małżeństwa, udziały w majątku wspólnym, objętym wspólnością ułamkową, wchodzi w skład majątków osobistych każdego z małżonków. Między małżonkami istnieje wspólność w częściach ułamkowych, pozostająca poza zakresem ustroju wspólności małżeńskiej, do której stosuje się przepisy kodeksu cywilnego o współwłasności ułamkowej, w tym art. 207 k.c. określający m.in. według wielkości udziałów zakres ponoszenia przez współwłaścicieli wydatków i ciężarów związanych z rzeczą wspólną. W odniesieniu do praw innych niż prawo własności, wchodzących w skład majątku wcześniej objętego wspólnością ustawową, przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych stosuje się odpowiednio, jako regulację wzorcową, określając status podmiotów tego prawa jako współuprawnienie.

Podział majątku wspólnego, jeżeli następuje w postępowaniu nieprocesowym uregulowanym w art. 566 - 567 k.p.c., przebiega z odpowiednim zastosowaniem przepisów o dziale spadku (art. 680 - 689 k.p.c.), które w art. 688

k.p.c. zawierają odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących zniesienia współwłasności, a w szczególności art. 618 § 2 i 3 k.p.c. W orzecznictwie wyjaśniono, że w sprawie o podział majątku wspólnego małżonków stosuje się również art. 618 § 1 k.p.c., gdyż odwołują się do niego § 2 i 3 art. 618 k.p.c. (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1998 r., I CKN 934/97, nie publ.). Artykuł 567 § 3 k.p.c. uzasadnia odniesienie art. 618 § 2 i 3 k.p.c. do roszczeń sprecyzowanych w art. 567 § 1 k.p.c. W ten sposób zapewniona zostaje realizacja celu postępowania, jakim jest rozpoznanie i definitywne rozstrzygnięcie w jednym postępowaniu całego kompleksu zagadnień obejmujących nie tylko zniesienie współwłasności, dział spadku czy podział majątku wspólnego, ale także roszczenia jakie mogły powstać na tle wspólności praw między uczestnikami takich postępowań. W grupie rozpoznawanych roszczeń mieszczą się także roszczenia regresowe z tytułu poniesienia przez współwłaściciela ponad udział wydatków i ciężarów związanych z rzeczą wspólną.

Problem nurtujący Sąd Okręgowy dotyczy związku pomiędzy charakterem zaspokojonego przez współuprawnionego z tytułu spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu zobowiązania obciążającego wspólnie współuprawnionych a charakterem roszczenia regresowego o zwrot kwoty świadczonej ponad obowiązek określony stosunkiem wewnętrznym pomiędzy nimi, a w konsekwencji o ustalenie, czy roszczenie dochodzone w ramach rozliczeń ze stosunku wewnętrznego przedawnia się w analogicznym terminie, jak roszczenie zewnętrzne, z którego wynika.

Obowiązek uiszczenia opłat eksploatacyjnych przez osoby, którym przysługuje spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego wynikał najpierw z art. 208 § 1 ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (jedn. tekst: Dz.U. z 1995 r., Nr 54, poz. 288 - dalej „pr. spół.”), po wejściu w życie ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2001 r., 4 poz. 27 ze zm. – dalej „u.s.m.”) – z tego przepisu w zw. z art. 38 u.s.m., a następnie z art. 4 ust. 1, ust. 6 pkt 2 u.s.m. Świadczenia płatne były miesięcznie na rzecz spółdzielni mieszkaniowej (na podstawie postanowień statutowych w oparciu o art. 208 § 1 pr. spół., następnie na podstawie art. 4 ust. 6² u.s.m.) i obciążały współuprawnionych względem spółdzielni solidarne. Niewątpliwie miały

charakter okresowy, były bowiem płatne periodycznie, stanowiły świadczenia samodzielne, z założenia powtarzalne, o nieokreślonym czasie trwania, nie składające się na z góry ustaloną całość, które to cechy w doktrynie i orzecznictwie uznaje się za identyfikujące świadczenia okresowe (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04, OSNC 2005/9/149, wyroki tego Sądu z dnia 7 stycznia 2009 r., II CSK 409/08, nie publ. i z dnia 18 maja 2012 r., IV CSK 490/11, nie publ.).

Roszczenie o zwrot wydatków poczynionych na opłaty eksploatacyjne przez jednego ze współuprawnionych ponad jego obowiązek wynikający z art. 207 k.c. kierowane do drugiego współuprawnionego nie wykazuje tożsamyh cech. Przede wszystkim wynika z innego stosunku prawnego niż zobowiązanie do poniesienia opłat eksploatacyjnych, jest konsekwencją wspólności ułamkowej, stosunku prawnorzecowego, w którym spółdzielnia nie uczestniczy i który autonomicznie określa zakres w jakim współuprawnieni partycypują w pokryciu wszelkich wydatków na rzecz wspólną (wspólne prawo). W wypadku wydatków stanowiących realizację zobowiązania solidarnie obciążającego współuprawnionych, do jakich należało zobowiązanie do zapłaty opłat eksploatacyjnych, zasady regresu określa art. 376 § 1 k.c. nakazujący zastosować reguły wynikające z treści stosunku prawnego istniejącego między współdłużnikami. W wypadku współuprawnionych w częściach ułamkowych zakres obowiązku regresowego wyznacza art. 207 k.c.

Artykuł 207 k.c. ani też art. 376 § 1 k.c. nie zawierają jednak postanowień, które wskazywałyby na przeniesienie okresowego charakteru spełnionego świadczenia stanowiącego źródło roszczenia regresowego do treści roszczenia o wyrównanie wydatków pomiędzy współuprawnionymi ułamkowo. Na podstawie art. 207 k.c. współuprawniony może domagać się zwrotu określonej części wydatków już poniesionych, o skonkretyzowanej wysokości, nie może natomiast dochodzić świadczeń odpowiadających wydatkom wymagalnym w przyszłości, co do których nie wiadomo, czy i przez którego ze współuprawnionych zostaną w rzeczywistości poniesione. Do uiszczenia opłat eksploatacyjnych zobowiązani byli oboje współuprawnieni, co umożliwiało powstanie różnorodnych stanów faktycznych związanych z płatnościami, w których roszczenie regresowe nie

musiało powstawać ani w stałej wysokości, ani w sposób cykliczny, nawiązujący do periodiczności świadczenia stanowiącego wydatek, gdyż jego źródłem dla każdego z współuprawnionych było jedynie spełnienie przez niego świadczenia na rzecz spółdzielni ponad swój obowiązek. Oparcie konstrukcji roszczenia o świadczenia okresowe na obowiązku periodycznego spełniania samodzielnych świadczeń na rzecz wierzyciela wynikać musi jednoznacznie z cech zobowiązania. Pomocą w ustaleniu, że dane świadczenie ma charakter okresowy służą wprowadzane przez ustawodawcę postanowienia określające częstotliwość świadczeń (por. np. art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (jedn. tekst: Dz. U. z 2014 r., poz.150 - oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2012 r., IV CSK 490/11, z dnia 9 listopada 2012 r., IV CSK 303/12, niepubl. nie publ. i z dnia 7 marca 2014 r., IV CNP 33/13, nie publ.).

W nauce i orzecznictwie podkreśla się konieczność ścisłego wykładania przepisów o przedawnieniu i wiodącą rolę wykładni językowej w procesie ich interpretacji (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2001 r., III CKN 28/01, nie publ.). W uzasadnieniu uchwały z dnia 11 stycznia 2002 r., III CZP 63/01 (OSNC z 2002 r., nr 9, poz. 106) Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, na skonstruowanie tych przepisów według przejrzystej i czytelnej reguły, zgodnie z którą terminów przedawnienia roszczeń wynikających z poszczególnych stosunków prawnych należy najpierw poszukiwać w przepisach regulujących określoną instytucję prawną. Dopiero jeśli nie ma przepisu szczególnego stosować należy przepisy ogólne o przedawnieniu, których istnienie eliminuje dopuszczalność posługiwania się analogią. Termin dziesięcioletni przedawnienia roszczeń wskazany w art. 118 k.c. ma charakter terminu podstawowego, natomiast termin trzyletni przewidziany m.in. dla roszczeń o świadczenia okresowe stanowi wyjątek, którego wykładnia rozszerzająca jest niedopuszczalna (*exceptiones non sunt extendendae*). W konsekwencji wszelkie wątpliwości powstałe przy przeprowadzaniu oceny charakteru roszczenia, istotne z uwagi na termin jego przedawnienia, powinny być rozstrzygane na korzyść terminu dziesięcioletniego.

Sąd Okręgowy jako przyczynę swoich wątpliwości wskazał pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w punkcie V wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki

sądowej w sprawach o dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne zawartych w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 15 grudnia 1969 r., III CZP 12/69, powtórzony w postanowieniu z dnia 20 maja 1998 r., I CKN 668/97, nie publ., zgodnie z którym przy wzajemnych rozliczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania, pobrania pożytków i innych przychodów oraz z tytułu poczynionych na spadek nakładów (art. 686 k.p.c.) udział w dochodzie ze strony współspadkobierców, którzy nie przyczynili się swą pracą i staraniem do jego powstania w zasadzie nie powinien przekraczać czynszu dzierżawnego. Jednocześnie ze względu na okresowy charakter dochodów, jakie przynosi gospodarstwo rolne, świadczenia, do których współspadkobierca pobierający pożytki zobowiązany jest na rzecz pozostałych współspadkobierców, są świadczeniami okresowymi, do których stosuje się przedawnienie trzyletnie, podczas gdy roszczenia z tytułu innych przychodów przedawniają się z upływem lat dziesięciu. Zwrócić jednak trzeba uwagę, że pogląd ten nie ma charakteru uniwersalnego, umożliwiającego stosowanie go w wypadku każdego rodzaju wspólności ułamkowej. Przeciwnie, z uwagi na odrębności normatywne zasad zniesienia wspólności spadkowej gospodarstwa rolnego wynikające ze specyfiki jej przedmiotu, mające zapewnić ochronę współspadkobiercy pracującemu w gospodarstwie i swoją pracą przyczyniającemu się do powstania przynieszonego przez to gospodarstwo dochodu, trzyletni termin, w którym współspadkobiercy nie prowadzący gospodarstwa mogą dochodzić zwrotu pożytków, wpisuje się w te cele, a ponadto uwzględnia naturalne cechy pożytków pochodzących z gospodarstwa. Trudno jednak doszukać się analogii, również aksjologicznej, pomiędzy roszczeniem o rozliczenie między spadkobiercami pożytków, jakie przynosi gospodarstwo rolne prowadzone przez jednego z nich, z roszczeniem o zwrot poniesionych ponad swój obowiązek wydatków na wspólny majątek, których spełnienie, prowadzące do powstania roszczenia regresowego, stanowiło znaczne obciążenie współuprawnionego. Niezrozumiałe byłoby przyznanie w tych okolicznościach szczególnej ochrony, wynikającej z krótszego terminu przedawnienia roszczeń, współuprawnionemu, który odniósł korzyść z dokonanej przez drugiego spłaty. Na ograniczony zakres oddziaływania wykładni przyjętej w uchwale z dnia 15 grudnia 1969 r. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę w uzasadnieniu

uchwały z dnia 24 października 1972 r., III CZP 70/72 (OSNC 1973/6/102), przyjmując, że zawartych w niej koncepcji nie można stosować do roszczenia o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z gospodarstwa rolnego, gdyż pogląd o okresowości zobowiązania do rozliczania pożytków uwzględniał stosunek prawny istniejący między współspadkobiercami. O ile jednak na podstawie art. 207 k.c. można w pewnych wypadkach konstruować okresowy obowiązek rozliczania się z pobieranych cyklicznie ponad udział pożytków, o tyle roszczenie regresowe wynikające z dobrowolnego poniesienia wydatków ponad swój obowiązek, a więc za współuprawnionego, stanowi pewnego rodzaju odwrócenie obowiązku rozliczenia (dystrybucji) pożytków, ponieważ nie polega na nakazie podzielenia się korzyściami przynoszonymi przez wspólną rzecz lub prawo lecz na rozliczeniu zaspokojonych długów.

Z przytoczonych względów należało przyjąć, podobnie jak uznał Sąd Najwyższy w cytowanym przez Sąd Okręgowy wyroku z dnia 22 października 2010 r., III CSK 331/09, że roszczenie o zwrot wydatków wywodzone z art. 207 k.c. nie ma charakteru roszczenia o świadczenie okresowe, także wówczas, kiedy wydatek poniesiony został na zaspokojenie roszczenia o świadczenie okresowe, a w konsekwencji - że roszczenie takie przedawnia się w okresie 10-letnim. Zaznaczyć jednak należy, że postanowienia art. 207 k.c. mają charakter dyspozytywny i nie ma przeszkód, aby współwłaściciele tę kwestię ukształtowali umownie, w sposób odbiegający od regulacji ustawowej, w tym także przez wprowadzenie rozliczeń zobowiązujących do świadczeń okresowych.

Przedstawione rozważania przyjmowały za podstawę założenie, dokonane przez Sąd pytający, że wydatki na opłaty eksploatacyjne ponoszone były przez uczestnika w okresie, kiedy pomiędzy małżonkami obowiązywała już wspólność ułamkowa majątku, w tym także w zakresie praw do własnościowego mieszkania spółdzielczego. Zwrócić jednak należy uwagę, że w okresie obowiązywania art. 215 § 2 i 3 pr. społ. ustrój majątkowy między małżonkami nie przekładał się automatycznie na ich spółdzielcze prawo do lokalu przeznaczonego do zaspokajania potrzeb mieszkaniowych rodziny. Prawo to pozostawało wspólne nawet jeśli między małżonkami obowiązywała rozdzielność majątkowa, a ustanie wspólności majątkowej w czasie trwania małżeństwa nie pociągało za sobą ustania

wspólności spółdzielczego prawa do lokalu, zniesienie której było możliwe z ważnych powodów, ale wymagało odrębnego orzeczenia sądowego. Przepis ten miał zastosowanie do spółdzielczych praw do lokali własnościowych także po wejściu w życie ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych, co potwierdzał art. 38 u.s.m. Jeżeli orzeczenie o zniesieniu wspólności takiego prawa nie zostało wydane, do wspólności spółdzielczego prawa do lokalu przez czas trwania małżeństwa znajdowały zastosowanie postanowienia art. 215 pr. spół. oraz odpowiednio stosowane przepisy o wspólności ustawowej właściwe ze względu na datę ustania wspólności. W czasie trwania małżeństwa kwoty uiszczane tytułem czynszu stanowiłyby wówczas nakład o jakim mowa w art. 45 § 1 k.r.o. i wymagały oceny w świetle postanowień tego przepisu i dokonanych w jego treści zmian.

Z przytoczonych względów orzeczono jak w uchwale.